

Vývoj vzdělanostní mobility v České republice v historické a komparativní perspektivě

Natalie Simonová

Abstrakt

Současný sociologický pohled na vzdělanostní nerovnosti se vyznačuje stále větším důrazem na relativní šance k uskutečnění vzdělanostních přechodů. Tím je však zcela eliminován vliv strukturálních kontextů, které tyto šance ustavují. Je sice usnadněno mezinárodní srovnání a pochopení tzv. „mobilitních režimů“, ale vývoj mobility jako takové zůstává na okraji zájmu o interpretaci. Přitom právě historická období vyznačující se hlubokými sociálními změnami vyvolávají více či méně masivní mobilitní pohyby, které dávají „mobilitním režimům“ reálný smysl. Chybějící poznatky o vývoji vzdělanostní mobility brání pochopit, proč jsou i přes měnící se společenskou situaci naměřené relativní nerovnosti v dlouhodobé perspektivě v ČR stabilní. Bez znalosti strukturálních kontextů jen těžko pochopíme, co se na poli nerovností v přístupu ke vzdělání odehrávalo a odehrává. Tato disertační práce si proto klade za cíl vysvětlit vývoj vzdělanostní reprodukce v českých zemích mezi lety 1906-2003 z pohledu vzdělanostní mobility. Analýzou identifikované mobilitní trendy v přenosu vzdělanostního statusu z generace rodičů na generaci jejich dětí jsou zde prezentovány v kontextu dosavadních zjištění o měnících se relativních vzdělanostních šancích, a rovněž v kontextu historickém. Analýza je založena na sledování mezigenerační reprodukce dosaženého vzdělání, tj. vzdělanostní mobility, na dvou vzdělanostních přechodech mezi 3 vzdělanostními stupni (vzděláním bez maturity, s maturitou a vysokoškolským). Pomocí mobilitních tabulek a jejich log-lineární analýzy bylo v této stati možné blíže vysvětlit, jakými mobilitními procesy je utvářena dlouhodobě dokládána stabilní hladina nerovností, stejně jako i konkrétní relativní šance na přechod mezi dvěma hlavními úrovněmi vzdělání. Stat' tak vyplňuje mezeru v poznání dlouhodobého vývoje vzdělanostní struktury v českých zemích (resp. Československu) a poskytuje informaci o typických mobilitních drahách a odlišných mobilitních vzorcích v obdobích před r. 1948, mezi lety 1948 a 1989, a po roce 1989. Díky znalosti těchto strukturálních kontextů je umožněno lépe pochopit, co se na poli nerovností v přístupu ke vzdělání v českých zemích odehrávalo a v současné době odehrává, a vysvětlit rovněž jedno z dominantních zjištění analýzy, že se v české společnosti vzdělanostní status rodiny přenáší z rodičů na děti podle stále stejného vzorce.

klíčová slova: přístup ke vzdělání, vzdělanostní mobilita, vzdělanostní nerovnosti

The Development of Educational Mobility in the Czech Republic in Historical and Comparative Perspectives

Natalie Simonová

Abstract

Current sociological approach to educational inequalities increasingly focuses on relative chances to educational transitions. Thus, the impact of structural contexts, establishing these chances, is completely eliminated. International comparison and the understanding of “mobility regimes” is facilitated, but mobility development as such remains on the margins of interpretational interest. However, periods of deep social changes give rise to more or less massive mobility movements, which give a realistic meaning to “mobility regimes”. The missing knowledge about the development of educational mobility prevents the understanding of why, despite the changing social situation, the measured relative inequalities in the long-term perspective in the Czech Republic remain stable. Without the knowledge of structural contexts, we will hardly understand inequalities in access to education. The aim of this dissertation is then to explain educational reproduction in the Czech Lands between 1906 and 2003 from the perspective of educational mobility. Mobility trends in the intergenerational transmission of educational status identified in an analysis are presented in the context of findings on odds ratios in education and in a historical context. The analysis is based on observations of the intergenerational transmission of educational status, i.e. educational mobility, in two educational transitions between three educational levels (lower secondary, upper secondary, and higher education). Mobility tables and their log-linear analysis are used to help explain what mobility processes shape the educational inequalities that have proved stable over the long term and also odds ratios between the main levels of education. The article helps fill in the gap in knowledge about the long-term development of the educational structure in the historical Czech Lands and Czechoslovakia and provides information about typical mobility trajectories and varying mobility patterns in periods before 1948, between 1948 and 1989, and after 1989. An understanding of these structural contexts helps clarify what occurred in the past and what is occurring now in the area of unequal access to education and to explain one of the main findings from the analysis – that in Czech society the transmission of a family’s educational status from one generation to the next continuously follows the same patterns.

Keywords: access to education, educational mobility, educational inequality